

Pleidooi voor de herijking van het koningscriterium

De rol van artistieke kwaliteit in een nieuw cultuurbestel

Het koningscriterium van de subsidiebeoordelingen was sinds jaar en dag artistieke kwaliteit. Nieuwe criteria, zoals vernieuwing en inclusie, kloppen aan de deur. Hoogste tijd voor een bredere blik.

Het afgelopen jaar draaide het beoordelingscircuit in de kunst- en cultuursector weer op volle toeren. De commissies van de Raad voor Cultuur, rijksfondsen zoals Fonds Podiumkunsten en Mondriaan Fonds en de gemeentelijke adviesraden en fondsen lieten hun licht schijnen op de subsidieaanvragen voor de komende vier jaar. Tientallen theatergezelschappen, musea, orkesten, ensembles en andere culturele instellingen werd de maat genomen. Ieder schrikkeljaar buigen honderden deskundigen zich over de vraag: heeft het artistieke kwaliteit? Idealiter creëren al deze beoordelende organisaties een groot esthetisch discours waarin het artistiek functioneren van de Nederlandse cultuursector periodiek langs de meetlat wordt gelegd. Immers, in alle subsidieregelingen staat artistieke kwaliteit als belangrijkste criterium genoemd: het is het koningscriterium van de subsidiebeoordelingen, dat sinds 1993 ook een juridische basis heeft gekregen in de Wet op het Specifiek Cultuurbeleid.

Maar is dat in de praktijk wel zo? Komt de beoordeling van artistieke kwaliteit niet in de verdrukking door andere criteria en codes waar-

aan voldaan moet worden? Voor de periode 2021-2024 oordeelde de Raad voor Cultuur immers niet alleen over artistieke kwaliteit, maar ook over vier andere criteria die in de subsidieregeling waren vastgelegd: vernieuwing, financiële gezondheid en goed werkgeverschap, bevordering van educatie en participatie, en geografische spreiding. Daarnaast moest de raad toetsen of de instellingen die subsidie aanvragen de drie codes (Governance Code Cultuur, Code Diversiteit en Inclusie en Fair Practice Code) toepassen. Ook lokale adviesraden en fondsen hanteren zulke criteria naast artistieke kwaliteit.

Aanvullende criteria

Dat is overigens geen ontwikkeling van vandaag of gisteren. Al in de jaren zeventig werd naast kwaliteit maatschappelijk belang een belangrijke rol toegedicht in het cultuurbeleid en Rick van der Ploeg (staatssecretaris tussen 1998 en 2002) vroeg de raad om ook subsidie-per-bezoek, positie in het bestel en maatschappelijk bereik van culturele instellingen te beoordelen (Ploeg 1999, 12). Maar de afgelopen tien jaar is het belang van andere criteria toegenomen. Halbe Zijlstra (staatssecretaris tussen 2010 en 2012) noemde een aantal 'extra voorwaarden' voor rijksfinanciering waaraan instellingen naast kwaliteit moeten voldoen: publiek, ondernemerschap, participatie en educatie, (inter)nationale betekenis en focus op hoogwaardige kernpunten in het land (Zijlstra 2011). Sindsdien hebben bij het Rijk, maar ook bij fondsen en andere overheden soortgelijke aanvullende criteria een expliciete plek gekregen in subsidieregelingen. Voor de Culturele Basisinfrastructuur (BIS) worden die criteria één voor één door de Raad voor Cultuur afgewerkt. De verantwoordelijke bewindslieden na Zijlstra hebben deels andere criteria gekozen en daarmee handen en voeten gegeven aan hun eigen politieke speerpunten. Terwijl Zijlstra ondernemerschap als beoordelingscriterium koos, introduceerde Bussemaker maatschappelijk belang (Bussemaker 2015, 20) en Van Engelshoven vernieuwing en eerlijke beloning (Engelshoven 2019, 20).

De aandrang van bewindslieden om via aanvullende criteria hun beleidsdoelen in de subsidieregeling te verwerken, is begrijpelijk maar ongewenst. Ze zorgen voor een verwar-

rend ratjetoe aan subsidievoorwaarden. Zo maakte minister Bussemaker van maatschappelijke waarde een apart criterium naast artistieke kwaliteit, terwijl ze tegelijkertijd in een van haar beleidsnota's schrijft: 'Kwaliteit gaat ook over meer maatschappelijk gerichte activiteiten, zoals educatie, participatie, private samenwerking en talentontwikkeling' (Bussemaker 2015, 9). Volgens dit citaat valt maatschappelijke waarde dus ook onder kwaliteit. Minister Van Engelshoven heeft vernieuwing tot een apart beoordelingscriterium gerekend. Maar dit is een containerterm, waar blijkens de toelichting van de regeling óók artistieke vernieuwing onder valt. Zo worden onder verschillende noemers in wezen dezelfde zaken beoordeeld, hetgeen ten koste gaat van de transparantie van het beoordelingskader.

Het bezwaar tegen een dergelijke opeenstapeling van criteria is echter ook principieel. Het beoordelen van artistieke kwaliteit is de kern van de adviestaak, gegrondvest in het Thorbeckeprincipe. Door andere criteria toe te voegen, bestaat het risico dat de artistieke kwaliteit in het gedrang komt. Het koningscriterium wordt dan afgewogen tegen ondergeschikte en ongelijksoortige criteria. Dit pleit voor een verbreding van het criterium artistieke kwaliteit.

Randstedelijke blik

De uitbreiding van het aantal voorwaarden doet de vraag rijzen of het belang van artistieke kwaliteit dan ook minder is geworden. Raakt dat criterium in de verdrukking door allerlei andere criteria en codes? Die angst leeft er zeker. Zo is er het afgelopen jaar van verschillende kanten beweerd dat het oordeel over de artistiek-inhoudelijke kwaliteit van een instelling wordt weggedrukt door dat over diversiteit en inclusie (Sommer 2020; Horsch 2020). Hiermee betreden we een strijdperk dat zich in het huidige discours over het cultuurbeleid aftekent. Want er wordt ook beweerd dat de beoordeling van artistieke kwaliteit juist te weinig rekening houdt met andere culturele praktijken, tradities, genres en kunstdisciplines. Volgens die opvatting trekt de huidige subsidiebeoordeling traditionele genres (zoals klassieke muziek, opera, ballet) voor, en sluit zij 'nieuwere' genres, zoals popmuziek, musical, urban dance, en de bij-

behorende publieksgroepen uit. Hoewel de nieuwe BIS en de meerjarige fondstoekenningen meer ruimte bieden aan zulke kunstvormen, is het gesubsidieerde cultuurbestel volgens critici nog niet divers en inclusief genoeg (Schans 2020; Agesilas et al. 2020; Boston et al. 2020).

Naar aanleiding van de toekenningen van het Fonds Podiumkunsten in augustus 2020 klonk hieraan verwante kritiek: de beoordelingscommissies zouden met een randstedelijke blik naar de aanvragende podiumkunstenaars gekeken hebben, en daardoor de artistieke signatuur te weinig binnen een regionale context hebben beschouwd.¹ Het zijn serieuze klachten. De grenzen tussen hoge en lage cultuur zijn geslecht, en 'cultuur is van en voor iedereen' – om minister Van Engelshoven te citeren (Engelshoven 2019, 10). Diversiteit is belangrijk en moet niet náást artistieke kwaliteit, maar vanuit artistieke kwaliteit worden beoordeeld.

Conclusie: de beoordeling van artistieke kwaliteit komt in de verdrukking door ondergeschikte criteria, maar het cultuurbestel moet ook de deur meer openzetten voor andere genres en publieksgroepen. Beide gevallen wijzen op tekortkomingen van de huidige subsidie- en beoordelingssystematiek. Bij de inrichting van een nieuw cultuurbestel dient het begrip artistieke kwaliteit dan ook herijkt te worden, waarbij dit criterium niet in de verdrukking raakt door secundaire criteria en het een verbreding van de canon kan faciliteren.

De beoordeling van artistieke kwaliteit komt in de verdrukking door ondergeschikte criteria

Vier perspectieven

Ik pleit ervoor dat bij een dergelijke herijking het begrip artistieke kwaliteit breed moet worden opgevat, vanuit vier perspectieven: het creërende perspectief, het recipiërende perspectief, het kunst-immanente perspectief en het maatschappelijke perspectief.² Gezamenlijk bieden ze een soort 360 gradenvisie op de artistieke producten³ van de aanvragende culturele instellingen. Ze doen recht aan alle aspecten die van belang zijn om tot een adequate beoordeling te komen.

Het is vanzelfsprekend om het creërende perspectief als eerste te noemen. Kunst ontstaat bij een kunstenaar en dit is de blikrichting van waaruit de maker zelf de kwaliteit beoordeelt. Het is natuurlijk vreemd wanneer een adviescommissie over kwaliteit oordeelt vanuit het perspectief van de kunstenaar: hij kijkt met een ander oog naar zijn werk, en wat hijzelf als een meesterwerk beschouwt, hoeft een commissie van experts nog niet direct subsidiabel te vinden. Maar het creërende perspectief kan wel de artistieke visie of het profiel van een aanvragende instelling onthullen. Die visie of dat profiel biedt een referentiekader voor een beoordelingscommissie.

Vanuit het recipiërende perspectief beschouw je hoe een publiek (recipiënten) kunst beleeft. Niet door te kijken naar bezoekersaantallen of publieksstrategieën, maar naar de zeggingskracht en de artistieke impact op de recipiënt.

Het kunst-immanente perspectief richt de blik op de meest voor de hand liggende aspecten van de artistieke kwaliteit: het beoordeelt hoe een kunstwerk zich verhoudt tot de kunstgeschiedenis en het kunstdiscours. Relevante vragen zijn bijvoorbeeld: hoe verhoudt het zich tot de artistieke traditie? Hoe komt het vakmanschap tot uiting? Hoe oorspronkelijk is het?

Het maatschappelijke perspectief ten slotte biedt zicht op de wijze waarop een kunstwerk voortkomt uit, reflecteert op en inwerkt op de maatschappij. Dat blijkt niet alleen uit eventueel engagement, maar ook uit participatieve programma's en de wijze waarop het creatieve meerwaarde biedt aan de eigen omgeving. En dan niet gericht op ondernemerschap maar op de artistieke drijfveren die eraan ten grondslag liggen. Ook de cultuur-educatieve projecten vallen hieronder:

hoe wordt de artistieke waarde benut voor educatieve doelen?

Brede blik

Naast een dergelijke veelzijdige invulling van het criterium artistieke kwaliteit hoeven instellingen alleen nog getoetst te worden op een beperkt aantal basisvoorwaarden waaraan een gesubsidieerde culturele instelling moet voldoen. Ten eerste heeft zo'n toetsing betrekking op financiële gezondheid, bedrijfsvoering, financieeringsmix en dergelijke. Ten tweede zijn er de drie codes die goede maatstaven vormen voor goed bestuur, diversiteit en goed werkgeverschap. Dit zijn eerder randvoorwaarden dan beoordelingscriteria, die tegenover het criterium artistieke kwaliteit moeten worden afgewogen. In wezen kunnen kwantitatieve factoren waarop instellingen nu worden afgerekend, met name bezoekersaantallen, worden meegenomen in een toets op financiële gezondheid: publieksinkomsten zijn immers een aspect van een gezond verdienmodel. Corona heeft ook de betrekkelijkheid van zulke kwantitatieve gegevens aangetoond. Het is nu vanwege alle lockdowns onzinnig om instellingen af te rekenen op bezoekersaantallen; wat blijft staan is de artistieke waarde die een culturele instelling creëert. Laat dat dan ook de maatstaf zijn, en beschouw zaken als publieksbereik, maatschappelijk belang, educatie en participatie en vernieuwing vanuit de context van artistieke kwaliteit.

Ten slotte dient de geografische spreiding gewaarborgd te zijn. Dat is immers, net als kwaliteit, een centraal begrip in de Wet op het Specifiek Cultuurbeleid. Met goede voorwaarden in de subsidieregeling kun je de spreiding echter voldoende garanderen. Zo staat er al in de regeling dat de negen theatergezelschappen verspreid moeten zijn over het land.

Om vervolgens te waarborgen dat een dergelijke 360 gradenbenadering van artistieke kwaliteit ook zorgt voor diverser aanbod en publiek, moet elk van de genoemde perspectieven worden verbreed. De blik moet wijd open zijn: vanuit het creërende perspectief dient oog te zijn voor makers met een artistieke visie die afwijkt van de huidige canon; het recipiërende perspectief moet rekening houden met de kunstbeleving van andere publieksgroepen dan de liefhebbers van klassieke muziek en andere canonicke

kunstvormen; het kunst-immanente perspectief verdient een verbreding die kunst met andere artistieke contexten insluit (of die nu Caraïbisch, Aziatisch of Fries zijn), en ook zicht houdt op kunst die interdisciplinair is. En het maatschappelijk perspectief moet worden verbreed en ervan uitgaan dat de maatschappij groter is dan de belevingswereld van de hoogopgeleide, witte randstedelijke bevolking.

Een nieuw cultuurbestel verdient een beoordelingssystematiek die met een brede blik naar artistieke kwaliteit kijkt: met oog voor de artistiek-inhoudelijke bijdrage van publieksbeleving, maatschappelijk belang en dergelijke én met een inclusieve scope op de kunstsector. ●

Literatuur

- Agésilas, J. (et al.) (2020) 'Is dit cultuur voor iedereen?' In: *NRC Handelsblad*, 18 juni.
- Boston, M. (et al.) (2020) 'Wij zien jullie, witte kunst- en cultuursector'. Op: www.theaterkrant.nl, 15 juni.
- Bots, P. (2017) 'Kwaliteit en de waarden van cultuur: een begripsverkenning'. In: *Boekman*, jrg. 29, nr. 113, 4-7.
- Bussemaker, J. (2015) *Ruimte voor cultuur: uitgangspunten cultuurbeleid 2017-2020*. Tweede Kamer 32820, nr. 134.
- Engelshoven, I.K. van (2019) *Uitgangspunten cultuurbeleid 2021-2024*. Tweede Kamer 32820, nr. 290.
- Horsch, L. (2020) 'Competitiestrijd om subsidies is dodelijk voor onze creativiteit'. In: *de Volkskrant*, 8 juni.
- Ploeg, R. van der (1999) *Cultuur als confrontatie: uitgangspunten voor het cultuurbeleid 2001-2004*. Tweede Kamer 26591, nr. 2.
- Schans B. (2020) 'Raad voor Cultuur heeft geen oog voor popmuziek'. In: *de Volkskrant*, 12 juni.
- Sommer, M. (2020) 'Hoe de eis van diversiteit en inclusie leidt tot culturele kaal-slag'. In: *de Volkskrant*, 14 augustus.
- Zijlstra, H. (2011) *Meer dan kwaliteit: een nieuwe visie op cultuurbeleid*. Tweede Kamer 32820, nr. 1.

Noten

- 1 Zie bijvoorbeeld de reactie van We the north op de toekenningen van het Fonds Podiumkunsten, www.wethenorth.org.
- 2 Zie voor een uitgebreidere bespreking van deze vier perspectieven Bots (2017). De term 'professioneel perspectief' heb ik echter vervangen door 'kunst-immanent perspectief'.
- 3 In deze context beperk ik me vooral tot de artistieke kwaliteit van producerende kunstinstellingen zoals theater- en dansgezelschappen of orkesten en ensembles, maar hij kan ook worden verbreed tot de artistiek-inhoudelijke kwaliteit van andere culturele instellingen, zoals erfgoedinstellingen en presenterende instellingen.

Pieter Bots is senior beleidsadviseur bij de Raad voor Cultuur en werkt aan een proefschrift over de beoordeling van artistieke kwaliteit. Hij schrijft dit artikel op persoonlijke titel